

Pikó András Gáspár

Magát emésztő, szikár alak

Keszthelyi Rezső: *Magányt ragyogni*

Keszthelyi Rezső élete nagy részében szerkesztőként dolgozott előbb a Corvina, majd a Magvető Könyvkiadóban. 1993-ban, a visszavonulása évében írott rövid szakmai önéletrajzában több százra becsüli az általa szerkesztett könyvek számát.¹ Mindemellett költő volt, a hatvanas évek végétől jelentek meg verseskötetei, néha évtizednél is hosszabb időközökkel, élete utolsó szakaszában pedig kisprózákat is írt. Költészete életében a kevés számú beavatottak meditációs tárgya volt: recepciója kevés kivétellel elismerő, nemegyszer a szakmán belülről (többek között Borbély Szilárdtól, Tandori Dezsőtől) érkezik, szélesebb körű visszhangot viszont sosem váltott ki. Ilyen irányú ambíció láthatóan nem is volt Keszthelyi Rezső sajátja: a halála után két évvel megjelent gyűjteményes kötet, a *Magányt ragyogni* egy saját ideáljainak kompromisszummentes követésére feltett életművet mutat.

Nevezett recepció sok lényeges észrevételt megtett már: a Keszthelyi-líra Mányoki Endre által összegzett állandó jelzőinek sorát („ritka szavú, szűkszavú, magányos, szemlélődő, enigmatikus”²) gyarapítani, talán az egy – mások által megjegyzett – hermetikus³ kivételével, nem áll szándékomban. Az indulás, az 1969-es *Vonalak kertje* kötet a XX. századi magyar líra meglehetősen telített időszakában látott napvilágot. Mai szemmel nem tűnik úgy, mintha a mezőny nagyjai nyomták volna el: diszkrét, finom, nagy feltűnést kerülő költészet olvasható itt, reflexív, tárgyain merengő élmény- és elmélkedés líra, amelyre ugyanúgy jogos Marno János „absztrakt impresszionizmus” terminusa,⁴ mint a Kis Pintér Imre által megállapított, a francia posztszürrealizmushoz fűződő rokonság.⁵ A sorjázó absztrakt, nemegyszer túltelített képekből út menti látványok, érzetek, az itáliai tájjal, természeti és ember alkotta környezettel való szembesülés gyermeki-animisztikusan rekonstruált pillanatai sejlenek fel, valamint és főképpen a legkésőbb Rimbaud óta örök „tenger-egybegyúrva-a-Nappal”-élmény. Klasszikus versforma alig van, de a hagyományos szintaxis is ritka: a sorok, strófák többnyire központozás nélküliek, gyakori az antiptózis és a non sequitur. A tónus jellemzően ünnepélyes, már-már szertartásos, ugyanakkor egy-egy légius kinyilatkoztatás („Befejezhetetlen / az idők nyugalma” – Országúton), vagy váratlanul hétköznapi megfogalmazás („számolni kell a reggelekkel” – fehér lovak) néha meglepően jól sikerül.

1 Keszthelyi Rezső *„Szakmai önéletrajz”*, = Keszthelyi Rezső *„Magányt ragyogni”* (Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2018) 484.

2 Mányoki Endre *„Egyforma különbség”*, Ex Symposion, 93. sz. (2016): 18–24., 18.

3 Sturm László *„Vágott virágok: Keszthelyi Rezső: Magányt ragyogni”*, Kortárs 62, 8. sz. (2018) 93–96., 93.

4 Marno János *„A köztes kert titkai”*, Ex Symposion, 93. sz. (2016) 9–11., 9.

5 Kis Pintér Imre *„Keszthelyi Rezső: Vonalak kertje”*, Kritika 8, 5. sz. (1970) 56–57., 57.

Keszthelyi költészete, mint azt Mányoki is többszörösen bizonyítja, már a kezdetekkor sem rokontalan hazájában:⁶ Weöres Sándor meditatív introspekciója, Tandori Dezső szubverzív nyelv- és költészetfelfogása, a kései Pilinszky minimalisztikus közlési habitusa, Juhász Ferenc tobzódó képisége mind kimutatható hatásokként vannak jelen. Ez utóbbi az, ahol Keszthelyi túlzásba esik: noha képei érzékletesek, többségük ma is nagyon torlódónak, túlterheltnak hat. Az olyan sorok, mint a „rózsák görcse rántja tollakká a száját” (a kőbe-néző) vagy „a búzvérvű szörny is / elképzelte az agyam s hogy bántson / a fehérebb szomorúságot dáiának nézte” (az árnyék kardjai) nem magyarázhatók a neoavantgárdra jellemző zabolátlansággal, viszont kifejezetten sűrűn fordulnak elő. Egy-egy hosszabb vers, mint az *eső bárkái* vagy a *lépések közt keringő madár* szinte végig ilyen képek összetűzét zúdíítja az olvasóra. A terjedelmi visszafogottság pedig nem párosul nyelvi-poétikai visszafogottsággal: még az újhordások négy sorosait idéző *Hazatérés* is inkább szentimentális, mint frappáns. Az összhatás így alapvetően zárványszerű: a sok feloldhatatlan enigma érdektelenségbe fullad, és az Adria-tenger fényéből a versenyag nagy részére már csak arisztokratikus csillámpor jut.

Ha ezen soha nem is lép egészen túl, de az 1986-os *Katalekták* kötetre megjelenő groteszk humor és önreflexió határozottan felfrissíti és földközelve hozza az addig elérhetetlen elefántcsonttorony-magasba zárkózott költészetet. A képalkotó fantázia is visszafogottabban csapong, már a versek szolgálatában, nem pedig céljaként van jelen; a *Vonalak kertje* tónusa a második rész csiga-ciklusára korlátozódik. A hosszabb, rímelen háromsoros strófaból felépülő kvázi-ciklus darabjai, mint *A nagy tengeri halandók*, *Kihagyások a levegőből* az ünnepélyesség és ironia közti ideális arányt többek között a Bibliából és az angol metafizikus költőktől (Miltontól, Donne-tól, Henry Vaughan-tól) vett intertextusok⁷ által valósítják meg: „Vágy-nesz voltál, ki látsz / engem, és megvizsgálhattad / irántad való érzéseimet: // szakítsd külön őket, mint / a mézszárszékre való juhokat, és / készítsd őket a megölésnek napjára!” (Hát nem példabeszédekben beszél ez?) A narratív hosszúversek egyrészt tovább erősítik a nyelvi-poétikai diverzitás, a könnyedebb hangvétel által megtalált grandiozitást, másrészt a későbbi, verses és prózai életműben egyaránt jelentőssé váló fiktív dialogikus forma első kísérleteinek is teret adnak – példa erre a *Levéltervezet Per Bengtssonnak* episztolaformája és a francia kamaszt megszólító *Egy napló emléke*. A – Keszthelyi által is fordított – Guillaume Apollinaire hatását mutató *Levegő osztása levegővel* ékes példáját nyújtja a humort sem nélkülöző önreflexív distanciának: „Látod, hány- / szor ismételttem: az / összpontosított öröm dekoncentrált / szorongás. Hagyd hát / a képzelet komolykodását. / Böngészd inkább / az autóbusz-menetrendet, / és szállj fel csomagjaiddal / a kiszemelt járatra.” Saját korábbi költészetéről is szubverzív, sőt: pimasz humorral szedi le az ünnepélyesség mázát: „Végig-csak-végig zsolozsmázta / a bármennyi zöldet, akár egy kert- / nélküli, szár nélküli virágözönt. / Viszont mégse kerteljünk” (Egy napló emléke). Van makulátlan formafegyelmű szonett is: a címével John Donne-ra utaló *Holy Sonnets XIX.* felveti a kérdést: nem lett volna érdemes komolyabb figyelmet szentelni a klasszikus formáknak, lévén megdöbbentő erejű ars poetica és az életmű egyik legjobb verse („Ahogy szerelmeimben is, féktelenül higgadt vagyok, / könyörgés, rémület olyan hiába, / akár a cselekvés lázas odaadása, / mindettől, mert valódi, megszabadulok.”). És felbukkan a recirkuláció, a korábbi művek új versekbe felvett sorai, partikulái is, amely gyakorlat a későbbi művek meghatározó vonása lesz.

6 Érdekes, hogy a számos találó és inspiratív képzőművészeti párhuzamot is megvonó Mányoki nem említi meg Váli Dezső nevét, pedig a saját legközvetlenebb környezetét aszketikus elszántsággal megfigyelő, és ebből dolgozó kortárs művész attitűdje egyértelműen rokonítható Keszthelyiével.

7 Ezt a kapcsolatot Báthori Csaba is észleli a kötet végén szereplő esszé-nekrológiájában: Báthori Csaba „Magányt ragyogni – Keszthelyi Rezső művészetéről”, = Keszthelyi *Magányt ragyogni*, 459–457., 465.

A *Kézirat Monzába* a kötetben – műnemi besorolás szempontjából érthetően, az olvasónak viszont csak egy utólagos, könyv végi feloldókulccsal jelezve – a *Kispróza* szekcióban kapott helyet.

„A személy elbizonytalanodása – a szerelemhez hasonlóan – a fokozhatatlan magány állapotában is megtörténhet, ahol ön maga képével és létező valójával kell egyre élesebben szembesülnie” – írja Borbély Szilárd az 1990-es *aszimptot*. kötet Bíborka-versei, párhuzamos monológjai kapcsán. Egy lépés a közérthetőséggel ellentétes irányba, a direktebb avantgárd felé: poétikai frissességükből, amennyi volt nekik, jóformán semmit sem vesztek ezek a darabok. A hosszú, egymásnak csapongva-fecseggve monologizáló (feltehetőleg férfi- és női) hangok többnyire élet-halál nagy kérdéseinek naiv konyhafilozófiai futamaihoz társítanak szabad asszociációval emlékeket; ironia, ha van is, nem éreztem jelét. A fő téma érzhetően a két ember – vagy egy ember lelkének két oldala? – kapcsolatának titokzatos természetrajza, a koncepciózus túlbeszéltség viszont ismét a fentebb már említett, „kevesek ritka meditációs objektuma” kategóriájába sorolja a kötetet. A szűk évtizeddel későbbi *Római nulla* rövid, számozott, elmélkedő-kontemplatív szabadversei mintegy sűrített esszenciáját adják az életmű eddigi sajátosságainak. A korábbiaknál is erősebb a szóalkotási kedv: sajátos figura etymologicák („*havazik a hó*”, „*virágot virágzó virág*”), hapax legomenonnak minősíthető összetett szavak („*csöndesemény*”, „*örömszenvedés*”, „*holdemlék*”, sőt: „*fehérfehér*”) sorjáznak, valamint jelentős az alanyi igék fentebb már említett, cselekvő-tárgyas értelmű használata (többek között: „*létezik*”, „*történik*”). Az első kötetet idéző tónus mellett az eddigieknél jóval egyértelműbben megjelenik Keszthelyi költészetének fő ontológiai alapja: a magyar lírában leginkább Weöres Sándorhoz köthető, a keleti(es) misztikával rokonítható meditálás a Semmin. A formai egységen túlmenően is komplett, szerves egész benyomását keltő kötet, ugyanakkor egy-egy erősebb kép („*őszül ereimben a vér*”, „*fénykébe hajló égiéj*”), vagy váratlanul eltalált öndefiníció („*vagyunk / és ez / elég*”) annyira kitérnek, hogy a kötetegész összehatása ebben a kontrasztban még inkább a magába zárt, rejtőzködő, feladványszerű jellegét mutatja.

Báthori Csaba a 2005-ös *Hasonmásokat* határozza meg az életmű csúcscaként⁸; jómagam inkább a lecsengés kezdetének látom. Egyre több a változó minőségű szentenciózus bölcsesség, az éteri, éppen csak néhány körvonalában megragadott látvány, a metareflexívnek szánt cím („*Sosem nélkülözhető szöveg*”, „*Másik nélkülözhetetlen szöveg*”) – ennyiben az utolsó alkotói szakaszban a legerősebb Ungaretti hermeticizmusának végig kimutatható hatása. Főként pedig: egyre több a korábban már megjelent szövegek újrahasznosított része. Ez olyan számottevő vonás, hogy külön ki kell térnem rá. A korábban is alkalmazott technikát Keszthelyi a *Hasonmásokban* viszi el a megelőző kötetekből azonos címmel és egy-két kicserélt szót leszámítva azonos szöveggel szereplő versek átvételének szintjéig. Egy ilyen költői gyakorlat aligha könnyíti meg az életműkiadás szerkesztőjének dolgát; ugyanakkor jóval több aspektusa van, mint egy lehetséges szerzői fixáció az összegzés teátrális gesztusán. Keszthelyi láthatóan végig tömbszerű, monolitikus életművet alkot, amelyikben a variációk párhuzamos jelenléte nem szemlélteti, hanem semlegesíti az időbeliség, az előrehaladás, esetleg a tökéletes változat keresésének képzetét. Mintegy alkotói működése minden pillanatát egyszerre kívánja tartalmazni.⁹ A mégoly képlekeny posztmodern szövegeszménnyel sem rokoníthatatlan ez a fogás, noha jó néhány, fél évszázaddal ezelőttről beillesztett elem egyszerűen érthetetlen idegen test marad az eredeti szöveg ismerete nélkül. Ennyiben minden kötete kicsit „összegyűjtött versek” is, bár az

8 Báthori Csaba „*Magányt ragyogni...*” 468.

9 Hasonló gondolatokat Báthori Csaba is megfogalmaz, ezeket azonban fontosnak tartottam saját nézőpontom felől is kifejteni.

utolsó két kötetre – főként a válogatott és új verseket tartalmazó, 2015-ös *Emlék kertre* – hatványozottan igaz ez. Emellett persze egyenértékű értelmezés lehet akár a „folyamatos tatarozás”¹⁰ Füst Milán-i gesztusa, akár a komolyzenei szekvencia-forma általi ihletettség¹¹, vagy akár a szavak, mondatok, a költészet fizikai (vizuális, akusztikai etc. jelleggel bíró) vagy szintaktikai-szemantikai építőköveinek (meditációs) tárgyá, témává emelése is – viszont a legfőbb koncepciózus szándékot az időbeliség vonatkozásában látom. Ezért is jó, hogy megjelent a kötet: noha az ismétlésekről egy szinten túl lefoszlik a vertikális többlettartalom, és elkezdenek aura helyett papírszagot kapni, a Keszthelyi-életmű ezen aspektusát igazán az egy könyvben való térbeli létezés teljesíti ki. Érdekes tanulsága egy ennyire az időbeliség ellenében megírt életműnek, hogy a magyar líra XX. századi alakulástörténetét milyen szervesnek és szükségszerűnek tudja láttatni: Keszthelyi a korszak költészetének azon mélyáramába – vagy tetszés szerint: perifériájára – sorolható, amelyben többek között Kondor Béla, Fodor Ákos, Csajka Gábor Cyprian alkottak – Weöres, Tandori, Pilinszky, Juhász Ferenc, rajtuk kívül és keresztül főként T. S. Eliot és Wystan Hugh Auden, az említett francia posztszürrealisták, alkalmanként a keleti versformák és filozófia, valamint az általában vett avantgárd és neoavantgárd hatásaiból kiindulva. Viszont a narratív szabadvers, vagy a szürrealisztikus képesség ilyenén használata révén a Tandori-, vagy akár Zalán Tibor-hatással egyenlő mértékben azonosítható be – tudva vagy akaratlanul – Szijj Ferenc kilencvenes-kétezres évekbeli költészetének előképeként is. Szijj pedig többek között a Telep-csoport alkotóinak is egyik legjelentősebb hatása. Ennyiben Keszthelyi a slam poetry-n inneni kortárs magyar költészetnek fontos – ismeretlensége miatt valószínűleg csak mélystruktúrában kimutatható, jórészt tudattalan – elődjeként tűnik fel.

Essen még szó a kisprózáról: a *Magánbeszéd* darabjaiban (a „Kafka kezdőknek” hatást keltő *Összel* kivételével) a versek eszmeiségének prózaformára applikált kibontását kapjuk – és részben a versek formaiságának is, hiszen a Jagdish-Chiara házaspárral folytatott korrespondencia, levelezés, a közös emlékeken merengés az *aszimptot*. Bíborka-verseinek vonalát viszik tovább, olyannyira, hogy a prózai megvalósítás voltaképpen részletkérdés. A szintén beszédes című *Öntalálkozó* – András Sándor által tökéletesen „esszéisztikus dialógus”-ként meghatározott¹² – darabjai az ekkorra már tényleg megkopott fényű nosztalgikus futamok mellett különös új funkciót hoznak be: a narrátor és H. beszélgetése egyfajta filozófiai, eszmetörténeti, poétikaelméleti tárlaton vezeti végig az olvasót, ahol az egy-egy velős bekezdésben összefoglalt eszmék, irányzatok, művek – Platóntól a kanti esztétikán át Roland Barthes jel-képzetéig és tovább – néha szó szerint átvett idézeteket is tartalmaznak az eredetijükből. És nem utolsósorban: vannak tényleges eredetiek, a kötet elején és végén például Hugo von Hoffmansthal két verse, közben számos másik – külföldi – szerző versbetétei, az előzéklapon tételesen felsorolva a fordítókkal együtt: láthatóan saját szellemi-művészi világképeivel, fejlődéstörténetével való számvetés, összegzés ez, de pont a személyesség ezen szintje miatt objektíve értékelhetetlen. Mintha egy kevésbé szuggesztív Hamvas Béla-esszé eszmeifuttatásai keverednének a *Karnevál* öniróniájának szelídített változatával – ezt többek között hirtelen be-bedobott gyereknyelvi és szlengszavak hivatottak hordozni. A Keszthelyi-életmű bűvkörében élőknek nyilván megejtő olvasmány, a kívülről érkező számára viszont egyszerűen túl sok a „hol van a szél, amikor nem fúj” típusú gondolatmenet.

10 Báthori Csaba „*Magányt ragyogni...*” 476.

11 Megjegyzendő: Keszthelyi nagyra tartotta az e forma által szintén termékenyen megihletett Borbély Szilárdot.

12 András Sándor „*Keszthelyi Rezső költészetéről*”, *Parnasszus* 3. sz. (2017), 35–44., 37.

Jó, hogy a kötet megjelent, jó egy helyen összegezve tudni Keszthelyi verses és prózai műveit, főként az időbeliséggel kapcsolatos, fentebb tárgyalt szempontok miatt, de a könyvnyebb számon tarthatóság miatt is. Kár viszont, hogy egy igazán soha ki nem teljesített potenciált mutat az összkép. Az olvasótábor bővülésére jelenleg vajmi kevés esélyt látok: egy aszketikus, remetehajlamú szerző kizárólag önmagának és ideáljainak megalkotott műve ez, ami nehezen enged közel magához új olvasókat. Lehetséges, hogy mindezek a fenntartások csak egy lírában szegényebb korszak földhözragadt ítézését határozzák meg. Nagy hatása nincs, de a mű van, és ez éppen elég – tanulság meg, ha más nem, annyi, hogy így is lehet.

(Fekete Sas Kiadó, 2018)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap